

HISTORY

Ідеологічне обґрунтування більшовиками насилля щодо Православної церкви та його реалізація в радянській Україні (1920 – 1930-ті рр.)

Л. Л. Бабенко*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Україна, м. Полтава,

* E-mail: babenko_clio@ukr.net

Paper received 12.01.16; Accepted for publication 29.01.16.

Анотація: Стаття присвячена актуальній проблемі ідейно-політичної зумовленості антирелігійної політики радянської держави, теоретично обґрунтованої лідерами більшовицької партії. Аналізуються погляди В.Леніна на релігійне питання, місце релігії в класовій боротьбі та комуністичному суспільстві. В. Ленін вважав насилля інструментом як влади в цілому, так і боротьби з релігією, духовенством і віруючими. Акцентується увага на неефективності антирелігійної пропаганди, альтернативою якої стало посилення впливу органів державної безпеки у процесі реалізації антирелігійної стратегії. Розглядаються директивні документи керівництва спецслужб, у яких викладені програма і форми боротьби з Православною церквою.

Ключові слова: *Православна церква, релігія, державно-церковні відносини, радянські органи державної безпеки, антирелігійна пропаганда, репресії, В. Ленін*

Сучасне українське суспільство сформувало потребу в неупередженій реконструкції державно-церковно-суспільних відносин в СРСР та радянській Україні задля уникнення міжконфесійних суперечностей в умовах створення громадянського суспільства. Засвоєння уроків тоталітарного минулого може відбутися лише за умови глибокого розуміння природи, характеру, сутності комуністичного режиму. Невід'ємною рисою останнього було позбавлення громадян права свободи совісті, перетворення атеїзму на один з головних складників комуністичного світогляду і державної політики. Отже, теоретичне і фактологічне обґрунтування особливостей взаємовідносин радянської держави і православної церкви зберігає свою актуальність.

Сучасна пострадянська і українська історіографія загалом охоплює значний спектр досліджень політики більшовицької держави щодо різних конфесій у республіках СРСР та в Україні. Підтвердженням цього є опубліковані праці М. Шкаровського, М. Одинцова, В. Войналовича, В. Єленського, О. Ігнатуші, А. Киридон, О. Лисенка, М. Михайлуци, В. Пащенко, О. Тригуба та інших науковців. Названі дослідники започаткували в Україні ряд перспективних напрямів у вивченні державно-церковних відносин, однак подальшого наукового аналізу потребують питання взаємодії та взаємозумовленості в галузі антирелігійної діяльності партійних органів і державних органів спеціального призначення (спецслужб або органів державної безпеки) за радянської доби.

Предметом даного дослідження є детермінуючий вплив більшовицької ідеології на побудову силової моделі створення безрелігійного суспільства з використанням технологій органів ВУЧК–ДПУ–НКВС. Метою статті є аналіз методів антирелігійної діяльності партійно-державних органів та висвітлення трансформаційних процесів у свідомості вірян Православної церкви – найвпливовішої і найчисельнішої з-поміж інших конфесій. Для реалізації дослідницької мети використано комплекс

опублікованих та архівних документів, результати окремих опублікованих досліджень.

Підґрунтя суспільних трансформацій слід шукати в еволюції поглядів лідерів більшовизму на проблему ставлення пролетаріату до релігії та в наступній практиці органів радянської влади у сфері державно-церковних відносин. Їх ідеологи спиралися на ідеї К. Маркса, акцентувавши увагу на хрестоматійній оцінці релігії як «опіуму народу». Лідер російського більшовизму В. Ульянов-Ленін вважав цю тезу «нарідним каменем усього світобачення марксизму в питанні про релігію». На думку російського релігієзнавця А.С. Попова, В. Ленін відійшов від суспільного виміру сутності релігії і заполітизував цю проблему, розглядаючи її тільки в контексті антагоністичних протиріч буржуазного суспільства і класової боротьби [1]. У грудні 1905 р. він писав про релігію як один з видів духовного гніту народних мас. В.Ленін вже в умовах революції 1905-1907 рр. висунув гасло повного відокремлення Церкви від держави. Основою звільнення від релігійних забобів, на його думку, була загальна боротьба проти самодержавства – «революційна боротьба пригнобленого класу за створення раю на землі» [2, с.146].

Після поразки революції В.Ленін у травні 1909 р. опублікував статтю «Про ставлення робітничого класу до релігії», що за радянських часів стала однією з найбільш цитованих серед істориків і релігієзнавців. Автор доводив, що ніяка просвітницька книга «не витравить релігію із забитих капіталістичною каторгою мас». Як засіб боротьби з релігійним світобаченням він запропонував навчити маси «об'єднано, організовано, планомірно, свідомо боротися проти цього кореня релігії, проти панування капіталу в усіх формах» [3, с.419]. Будучи прагматиком, націленим на формування ідеології політичної партії, що бореться за владу, Ленін із інтелектуальних досягнень європейських філософів у трактуванні релігії обрав лише тезу про «радикальний атеїзм». Квінтесенцією його статей завжди були практичні форми і методи організації мас на боротьбу за встановлення диктатури пролетаріату, яка

опирається «не на закон, не на формальну волю більшості, а прямо, безпосередньо на насилля». Для Леніна і його оточення «насилля – це інструмент влади» [4, с.354].

Отже, більшовики вже у квітні 1917 р. задекларували застосування насилля не лише для ліквідації старої системи управління, але й для побудови нових органів виконавчої влади і формування нових соціальних відносин. Православна церква, котра мала тісні зв'язки з державними органами Російської імперії і кваліфікувалася як один з експлуататорів народних мас, за логікою більшовицьких лідерів підлягала насильницькому знищенню.

Ідея насилля над Церквою як суспільною інституцією дещо видозмінювалася в залежності від політичної ситуації в умовах більшовицької влади. Зокрема, в лютому 1919 р. у ході підготовки проекту нової програми РКП(б) В. Ленін писав, що політика партії базується не лише на відокремленні Церкви від держави, але й на розгортанні найширшої науково-про-світницької і антирелігійної пропаганди, наголошуючи при цьому на необхідності уникнення образи почуттів віруючих [5, с.118]. Однак у контексті громадянської війни, що тривала на теренах колишньої імперії, погляди партії більшовиків схилилися до жорсткого класового розмежування: духовенство усіх рівнів зараховувалося до «контрреволюціонерів», отже, розрив з ним був можливим лише силовими методами (розстріли, ув'язнення, вислання тощо).

Формальною підставою для радикалізації поглядів більшовицького керівництва щодо Православної церкви після проголошення більшовицької влади стали численні факти її активного і пасивного спротиву й непокори. Так, в інформаційних зведеннях ВЧК, починаючи з 1918 р., виділялася спеціальна рубрика про «контрреволюційні настрої і діяльність духовенства». Аналіз періодичних зведень ВЧК, здійснений російськими вченими, продемонстрував, що у 1918–1919 рр. справді священники брали участь в організації повстань, а церкви й монастирі ставали місцями зберігання зброї, боєприпасів, продовольства для потреб повстанців, притулком для поранених та втікачів [6, с.34]. Представники духовенства проводили антирадянську агітацію, влаштовували панахиди за загиблою царською родиною. Однією з головних причин виникнення конфліктів стала ліквідація матеріальної бази Православної церкви згідно з Декретом про відокремлення церкви від держави. Перша хвиля «червоного терору», розправи над прихильниками патріарха Тихона продемонстрували рішучі наміри більшовиків знищити «релігійну контрреволюцію».

Утім, вони добре розуміли, що насилля не може бути єдиним способом боротьби з релігійними віруваннями, тому почали наголошувати на необхідності проведення широкомасштабної антирелігійної пропаганди. Певна формально-агітаційна схема останньої була викладена у праці М. Бухаріна і Є. Преображенського «Азбука комунізму», опублікованої у жовтні 1919 р. За задумом вождів РКП(б) вона мала стати «підручником комуністичної грамоти» [7]. Глава одинадцята «Релігія і комунізм» цілком присвячувалася ідеологічному протистоянню релігії і більшовизму. На її сторінках

була змодельована поведінка комуніста в умовах проведення антирелігійної кампанії. На десятки років зміст книги став основою для розуміння пересічними громадянами комуністичного світобачення, своєрідним алгоритмом заміни однієї формули суспільної пам'яті на іншу. Автори книги констатували, що «церква – як спільність людей, об'єднаних певними джерелами прибутків за рахунок віруючих, за рахунок їх невігластва й темноти», несумісна з комуністичним майбутнім.

Російський історик М. Шкаровський, визначаючи фактори, котрі постійно впливали на непримиренні стосунки Православної церкви і держави, також наголошує на світоглядній несумісності марксизму з релігією. До того ж, на думку дослідника, більшовики вдало скористалися критичним ставленням частини населення до Православної церкви як провідника російського націоналізму і бюрократичної імперської структури [8, с.72].

Перед комуністичною партією стояло завдання пошуку інструментарію нищення релігії. Роль легального інструменту відіграла антирелігійна пропаганда. Однак, у грудні 1920 р. голова ВЧК Ф. Дзержинський уточнив, кому має належати пріоритет на антирелігійному фронті: «Моя думка: церква розвалюється, цьому нам треба допомагати, але ні в якому разі не відроджувати її у звичайній формі. Тому церковну політику розколу повинна проводити ВЧК, а не будь-хто інший. Офіційні або напівофіційні відносини партії з попами неприпустимі. Наша ставка на комунізм, а не на релігію. Лавірувати може тільки ВЧК з єдиною метою – розтління попів» [9, с.9].

Зростаючий вплив органів держбезпеки (ВУЧК–ДПУ–ОДПУ–НКВС) в антирелігійній кампанії у масштабах усіх радянських республік, у тому числі й в Україні, був зумовлений низькою дієвістю агітаційно-пропагандистських методів, що доводилося неодноразово визнавати партійним керівникам. У 1921 р. ЦК КП(б)У був змушений надіслати директиву партійним і радянським органам на місцях під грифом «таємно», у якій констатував, що «заходи проводилися без достатньої обережності й підготовленості», тому не завжди досягали позитивних результатів [10, арк.92]. В одному з численних партійних циркулярів цього періоду зазначалося, що «підвищена релігійність» була спровокована «викривленням лінії партії в церковній політиці і антирелігійній пропаганді» [11, арк.31]. У середині 1920-х рр. документи зафіксували зростання симпатій до Православної церкви навіть серед комуністів та членів їхніх сімей, позитивну динаміку церковної обрядовості, фактичне завмирання антирелігійної пропаганди з завершенням кампанії вилучення церковних цінностей, а також дефіцит антирелігійної літератури, відсутність лекційної роботи. На нараді Всеукраїнської антирелігійної комісії 20 травня 1924 р. констатувався катастрофічний стан справ: «Наша антирелігійна пропаганда спочатку вела наступальну боротьбу, щоб потім ще далі відступити» [12, арк.2]. У виступах зазначалося, що повного уявлення про стан цієї роботи на місцях скласти не вдалося, вона й досі має «хаотичний, невизначений характер», інформація з губерній не надходить. Місцеві апарати ДПУ та НКВС повідомляли, що на місцях продовжує панувати антирелігійний екстремізм (карнавальні ходи з «ряженими», брутальне хуліганство, нав'язування релігійним громадам

передплати на атеїстичні газети і журнали, грошові побори з віруючих на посилення антирелігійної роботи тощо).

За повідомленнями спецслужб реакція населення на подібні заходи була протилежною очікуваній: зростали співчуття до священників та «антирадянська активність» [13, арк.6-6 зв.]. А незадовго до початку суцільної колективізації заступник наркома НКВС УСРР Слинько у доповідній записці в ЦК застерігав: «Приклади неправильного керівництва релігійними питаннями надзвичайно нервують селянство та спричинюють його негативні політичні настрої, що треба враховувати особливо зараз, коли наближаються найважливіші політичні кампанії» [14, арк.23 зв.].

Чекісти також загострювали увагу більшовицького керівництва на низькій інтелектуальній складовій кадрового забезпечення «антирелігійного фронту»: «проти церковної вченості наші агітатори виступали майже беззбройними, оскільки на місцях виявляється велика безпорадність у справі підготовки антирелігійних пропагандистів» [15, арк.58].

З метою пропаганди влада також використовувала так звані «червоних попів», здебільшого обновленців, схильних до сервілізму. Московські чекісти розробили план їхнього широкого використання в агітаційних заходах ще в ході кампанії вилучення церковних цінностей. Для цього місцеві уповноважені ВЧК–ДПУ повинні були «запропонувати освідомлювачам – церковникам, проваленим, непридатним для оперативної роботи на місцях, виїхати до Москви для тимчасової агітаційної роботи» [9, с.44-45].

Новий етап активізації силових методів тривав з кінця 1920-х до кінця 1930-х рр. Зміщення акцентів у бік репресивної рефлексії було зумовлене двома факторами поточного політичного моменту: початком колективізації та висновком ЦК КП(б)У про те, що: «В останній період релігійний апарат становить собою єдину легальну в наших умовах антирадянську організацію, перетворюється у своєрідну партію куркульства. Цю роль в сучасний момент виконують усі без винятку місцеві релігійні осередки незалежно від того, до якої релігійної течії офіційно належить цей осередок, ...яку в ставленні до радянської влади проголошує офіційно політику» [16, арк.75]. Такою заявою була задекларована відкрита війна держави проти Церкви, пріоритет у якій належав карально-репресивним органам.

Водночас, у 1929 р. створювалася й відповідна ідеологічно-правова база. Постанова ВЦВК і РНК РРФСР від 8 квітня 1929 р. «Про релігійні об'єднання» та травневі цього ж року зміни до Конституції Української СРР різко обмежували діяльність релігійних громад і розширювали трактування «антидержавної діяльності» стосовно духовенства та віруючих. Заборонялося проведення богослужінь та культових дій поза межами молитовних будинків, здійснення релігійними громадами благодійної діяльності, надання у приватному порядку релігійних знань тощо. Отже, виконання будь-яких пастирських обов'язків священнослужителями тепер інтерпретувалося як «антидержавна діяльність» [17]. Силовий тиск на Церкву відтепер відбувався в контексті загальної стратегії на ліквідацію цілих суспільних груп, котрі, на думку сталінського

керівництва, заважали соціалістичній перебудові економіки країни.

Як структурні складники у загальну концепцію силової ліквідації релігійного світобачення входили масове закриття церков та вилучення церковних дзвонів. Ідеологічним обґрунтуванням служило протиставлення «світлого майбутнього», яке уособлювали нові сільськогосподарські знаряддя праці й машини, марним зусиллям архаїчної релігійної культури. Місцева преса в усіх без винятку округах рясніла заголовками, фотоілюстраціями та звітами про кількість зданого кольорового металу до «Металторгу» для потреб індустріалізації.

Відстежування й аналіз політичної ситуації органами ДПУ свідчили, що такі методи антирелігійної боротьби у контексті операції по розкуркуленню ще більше загострили конфлікти між селянами та місцевими партійно-радянськими апаратами. Голова ДПУ УСРР В. Балицький у доповідній записці секретареві ЦК КП(б)У Л. Картвелішвілі вказував як на типову вимогу повсталих селян «Не чіпайте Церкви» [18, арк.20]. У телеграмі на ім'я С. Косіора від 3 березня 1930 р., інформуючи про виступи селян у Бердичівському окрузі, В. Балицький знову наголошував, що повсталі вимагали «повернення дзвонів і в подальшому не втручатися у церковні справи села». Формально вище партійне керівництво засуджувало силовий метод ліквідації релігії і Церкви. Так, С. Косіор у листі до окружкомів і райкомів КП(б)У визначив «перекручення й перегини» сільських активістів та керівників в антирелігійній політиці як «безчинства», попереджав про передчасність спроби, користуючись репресивним складником суцільної колективізації, заодно максимально швидко знищити і релігію. Фак-тором тимчасового стримування стала стаття Й. Сталіна «Запаморочення від успіхів». Однак цілком очевидно є тактика подвійних стандартів у подібній риторичі, яка насправді не означала зміни векторів стратегії та змісту ідеології. Для більшості місцевих керівників критика за участь у масових беззаконнях минула безкарно: окремі з них отримали догани, які невдовзі були зняті. Існувала практика переміщення керівників з одного району в інший, де про їхні промахи ніхто не знав. Результати ж діяльності щодо незаконно знятих дзвонів, закритих храмів, арештів не скасовувалися. Фак-тично завдяки суцільній колективізації руйнувалася ле-вова частка релігійних осередків, під арешт потрапила не лише православна ієрархія, але й значна кількість парафіяльних священників, церковного активу.

Керівництво ДПУ відреагувало на вимогу партії про необхідність «вилучення антирадянського елемента з села» кількома важливими документами директивного характеру. Зокрема, очільник відомства В. Балицький націлював органи ДПУ та відділи культів НКВС проводити на місцях гнучку тактику регулювання релігійного життя на селі, яка б не дратувала бідноту й середняків. На місцях чекісти сприйняли до безумовного виконання директиви НКВС СРСР від 22 березня 1930 р., 31 серпня 1930 р., 28 січня 1931 р. Ці документи детально інструктували оперативників щодо «рішучих заходів з посилення спецагентури серед церковників, виявлення і ліквідації церковно-монархічних легальних і напівлегальних організацій» [20, с.155]. У роки «великого терору» 1937–1938 рр.

репресії проти духовенства і віруючих тільки посилювалися.

За незначними винятками чекісти були переконані в абсолютній правоті своєї боротьби проти вказаних партією об'єктів – «шкідників», «контрреволюціонерів», духовенства, «ворогів народу» та ін. Виступаючи на урочистому засіданні, присвяченому 20-й річниці органів держбезпеки 20 грудня 1937 р., член Політбюро ЦК ВКП(б) А. Мікоян наголошував, що НКВС – «організація найбільш близька нашій партії і всьому нашому народові. Вони – один з авангардів нашої партії і нашої революції, поставлений на передову лінію вогню для захисту радянського народу від усіляких ворогів» [21, с.129]. Отже відокремити діяльність карально-репресивних органів від комуністичної ідеології об'єктивно неможливо.

Оцінюючи результати антирелігійної політики з залученням органів державної безпеки упродовж 1920-

1930-х рр., слід констатувати, що формально було ліквідовано переважну більшість діючих церков, скоротилася кількість релігійних громад, націоналізовано церковне майно, знищена або зреклася священства переважна більшість духовенства. Але чи змінилися вікові релігійні традиції та світобачення пересічних громадян, їх православна ідентичність? На це питання складно відповісти з великою достовірністю, адже неупереджених соціологічних досліджень органи влади не проводили. Але чимало дослідників, аналізуючи різні за походженням джерела, прийшли до висновків, що суспільство й надалі мало у своїй структурі високий відсоток віруючих. За даними перепису населення 1937 р. 30 млн. неписьменних громадян СРСР, старших 16 ро-ків, визнали себе віруючими, а з 68,5 млн. письменних – більше 30 млн. [22, с.98] Отже, головна мета партії більшовиків – позбутися релігії та її впливу на маси через державний терор, не була реалізована.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философские взгляды на религию К. Маркса, Ф. Энгельса, В.И. Ленина // А.С. Попов. Лекции по религиоведению / URL: <http://libelli.ru/works/popovas.htm>
2. Ленин В.И. Социализм и религия / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Т. 12. – Издание пятое. – М.: Изд-во политической литературы, 1973. – 575 с.
3. Ленин В.И. Об отношении рабочей партии к религии / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Т. 17. – Издание пятое. – М.: Изд-во политической литературы, 1973. – 655 с.
4. Ленин В.И. Доклад о текущем моменте. 24 апреля (7 мая) 1917 г. / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Т. 31. – Издание пятое. – М.: Изд-во политической литературы, 1974. – 671 с.
5. Ленин В.И. Пункт программы в области религиозных отношений / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – Т. 38. – М.: Изд-во политической литературы, 1981. – 579 с.
6. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. Документы и материалы. В 4-х тт. / Т. 1. 1918 – 1922 гг. / Под ред. А. Береловича, В. Данилова. – М.: РОССПЭН, 2000. – 864 с.
7. Бухарин Н., Преображенский Е. Азбука коммунизма / Н. Бухарин, Е. Преображенский / URL: www.marksist.org/russkii/bukharin/azbuka_kommunizma.htm
8. Шкаровский М.В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущёве: (Государственно-церковные отношения в СССР в 1939 – 1964 годах) // М.В. Шкаровский. – М.: Крутицкое Патриаршее подворье, 2000. – 399 с.
9. Архивы Кремля. Политбюро и церковь. 1922–1925 гг.: [в 2-х кн.]. Кн. 1 / изд. подг.: Н.Н. Покровский, С.Г. Петров. – Новосибирск : М.: Сиб. хронограф, РОССПЭН, 1998. – 612 с.
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГОУ), ф. 1, оп. 20, спр. 748.
11. Державний архів Вінницької області, ф. П-30, оп. 1, спр. 215.
12. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 1842.
13. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2006.
14. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2684.
15. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 748.
16. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 2917.
17. Конституція (Основний закон) УСРР // Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України. – Х., 1929 / URL: static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html.
18. ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 20, спр. 3184.
19. Бабенко Л.Л. Становище православного духовенства у період колективізації і Голодомору в Україні / Л.Л. Бабенко // Актуальні проблеми дослідження Голодомору та політичних репресій 1930-х років в Україні: зб. наук. ст. за матеріалами «круглого столу» 29 травня 2008 р. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2009. – С. 147-158.
20. Подкур Р.Ю. Деякі стереотипи розуміння радянської дійсності співробітниками НКВД під час «великого терору» (1937 – 1938 рр.) / Р.Ю. Подкур // Актуальні проблеми дослідження Голодомору та політичних репресій 1930-х років в Україні: зб. наук. ст. за матеріалами «круглого столу» 29 травня 2008 р. – Полтава: ТОВ АСМІ, 2009. – С. 124-133.
21. Жиромская В.Б., Полвека под грифом «секретно»: Всесоюзная перепись населения 1937 года / В.Б. Жиромская, И.Н. Киселёв, Ю.А. Поляков. – М.: Наука, 1996. – 150 с.

REFERENCES

1. Philosophical views on religion of K. Marx, F. Engels, V. Lenin // A.S. Popov. Lectures on religious studies. – URL: <http://libelli.ru/works/popovas.htm>
2. Lenin, V.I. Socialism and religion / V.I. Lenin // Omnibus edition. – V. 12. – Publication 5th. – M.: Publishing house of political literature, 1979. – 575 p.
3. Lenin, V.I. Socialism and religion / V.I. Lenin // Omnibus edition. – V. 17. – Publication 5th. – M.: Publishing house of political literature, 1973. – 655 p.
4. Lenin, V.I. Report on the current situation. 24th of April (7th of May) 1917 / V.I. Lenin // Omnibus edition. – V. 31. – 5th ed. – M.: Publishing house of political literature, 1974. – 671 p.
5. Lenin, V.I. Point of the program in the sphere of religious relations / V.I. Lenin // Omnibus edition. – V. 38. – M.: Publishing house of political literature, 1981. – 579 p.
6. Soviet village as viewed by Cheka – OGPU – NKVD. Documents and materials. In 4 volumes. / V. 1 1918-1922ies / Edited by A. Berlovich. V. Danilov. – M.: ROSSPEN, 2000. – 864 p.
7. N. Bukharin, E. Preobrazhenskiy. Alphabet of communism / N. Bukharin, E. Preobrazhenskiy. – URL: www.marksist.org/russkii/Bukharin/azbukakommunizma.htm.
8. M.V. Shkarovskiy. Russian orthodox church under Stalin and Khrushchov (State-religious relations in USSR in 1939-1964ies) // M.V. Shkarovskiy. – M.: Krutitsy Patriarchal Metochion, 2000. – 399 p.
9. Kremlin archives. Politbureau and church. 1922-1925ies.: [in 2 books]. B. 1 / Publication prepared by N. Pokrovskiy, S.Petrov. – Novosibirsk. – M.: Syberian Chronograph, ROSSPEN, 1998. – 612 p.
10. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine (hereinafter - CSAPOU), a.f. 1, descript. 20, file 748.
11. State Archive of Vinnytska region, a.f. P-30, descr.1, file 215.
12. CSAPOU, f.1, op.20, file 1842.
13. CSAPOU, f.1, op.20, file 2006.
14. SAPOU, f.1, op.20, file 2684.
15. CSAPOU, f.1, op.20, file 748.

16. CSAPOU, f.1, op.20, file 2917.
17. Constitution (Organic Law) of USSR // Collection of laws and decrees of workers and peasants government of Ukraine. Kh., 1929 / URL: static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1929.html.
18. CSAPOU, f.1, op.20, file 3184.
19. Babenko, L. Position of orthodox clergy during the period of collectivization and Holodomor in Ukraine / L. Babenko // Actual problems of study of Holodomor and political repressions in 1930-ies in Ukraine: collection of research articles according to materials of "round table" on the 29th of May 2008. – Poltava: LLC "ASMI", 2009. – P. 147-158.
20. Podkur, R. Some stereotypes in understanding of reality by NKVD officers during the period of "Great Terror" (1937-1938-ies) / R. Podkur // Actual problems of study of Holodomor and political repressions in 1930-ies in Ukraine: collection of research articles according to materials of "round table" on the 29th of May 2008. – Poltava: LLC "ASMI", 2009. – P. 124-133.
21. Zhyromskaya, V. Semicentenary marked as secret: All-Union population census in 1937 / V. Zhyromskaya, I. Kiselev, Yu. Polyakov. – M.: Science, 1996. – 150 p.

Ideological substantiation bolsheviks of violence against Orthodox Church and its realization in Soviet Ukraine (1920 – 1930th years)

L.L. Babenko

Abstract. This article is devoted to the actual problem of ideological and political conditionality for Soviet country's antireligious policy, which was theoretically grounded by the Bolshevik party leadership. V. Lenin's views on religious question, the place of religion in class struggle and in communist society are analyzed. V. Lenin believed that violence was the authorities' instrument as a whole, and also the instrument in fight with religion, clergy and believers. The accent is made on antireligious propaganda's ineffectiveness, the alternative to which became Security Services' influence strengthening in the process of antireligious strategy realization. Security Services' directive documents, which present program and forms of struggle with the Orthodox Church, are considered.

Keywords: *Orthodox Church, religious, state-church relations, Soviet Security Services, antireligious propaganda, repressions, V. Lenin*